

**АСПЕКТИ ОТ РАЗВИТИЕТО И ЗНАЧЕНИЕТО
НА НЕОРГАНИЗИРАНИЯ КРЕДИТ В СВИЩОВ (1878 – 1912)**

Маргарита МАРИНОВА

Abstract: *The article discusses the credit activity of the commercial-banker (sarafs) companies and bankers' houses in Svishtov, which were the holders of the unorganized credit in the period 1878-1912. Their principles of action, which shape their institutional characteristics, are outlined. Conclusions were made on the role and importance of this type of credit for the development of urban economy.*

Key words: *unorganized credit, mortgage loan, money-lending, mobilization of capital*

JEL: N73

В България в края на XIX и началото на XX в. паричен капитал, носещ лихва, се предлага в неорганизирана форма от лихварите в селата и частните банкерски къщи в градовете, а в организирана – от държавните кредитни институти и частните дружества и банки (Yordanov, 1909, p. 3). Обект на настоящото изследване са търговско-банкерските (сарафски) фирми и банкерски къщи в Свищов, които в периода 1878-1912 г. са носители на кредита от първия вид. В представената от автора на миналогодишната конференция на Центъра за стопанско-исторически изследвания статия бе направен общ преглед на частния кредит в Свищов и бе посочено, че основната дейност на повечето от тези фирми е търговията, която те съвместяват с банкерство (сарафлък); че на банкерството все още се гледа по архаичен начин, като допълнителна дейност към търговската, която осигурява сигурни доходи без да изисква много организационни разходи; че в правно отношение фирмите са или еднолични, или събирателни дружества при солидарна и неограничена отговорност; че сдруженията са на роднинска или приятелска основа (Marinova, 2017, pp. 393-395). Сегашното проучване има за цел да разкрие кредитната дейност на търговско-банкерските (сарафски) фирми и банкерски къщи, принципите им на действие, формиращи техните институционални характеристики, ролята на неорганизиания кредит за развитието за градското стопанство. Основната трудност в хода на работата се оказа изключително ограничената изворова база. Разглежданите обекти не са

публични институции и не са задължени да публикуват годишните си баланси. Документацията им е фамилна собственост и не е известно дали или доколко е запазена. Изложението се основава главно на сведения от местната преса, от периодични информационни сборници, от търговския регистър на Свищовския окръжен съд, от годишните отчети на Българска народна банка (БНБ) и на двете местни спестовни акционерни дружества. Оскъдицата от извори допуска използването на дедуктивно-логическия анализ при осъзнат риск от непълноти или неточности в заключенията.

Търговско-банкерските (сарафски) фирми и bankerски къщи в Свищов – общо 17 на брой, се създават през различни години като повечето от тях съществуват през целия разглеждан период (Таблица 1).

Таблица 1.

**Търговско-банкерски (сарафски) фирми
и bankerски къщи – обобщени данни (Marinova, 2017)¹**

Годна на основаване	Наименование	Предмет на дейност
1862 г.	„Д. А. Буров & Сие“ – (Горна Оряховица, с клон в Свищов от 1891 г.	разни колониални стоки, bankerство и др.
1873 г.	„Братя Самоковлиеви“	житарство и отчасти bankerство
1878 г.	Илия А. Иванов	търговец на храни и bankerство
1879 г.	Хаим Маламед	сарафлък (bankerство) и житарство на дребно
1880 г.	„Братя Ил. Халачеви“	разни галантерийни манифактурни стоки и сарафлък
1884 г.	Яков Джаен	сарафлък (bankerство) и житарство на дребно
1891 г.	Алеко Николиев	търгува с храни и размяна на пари
1894 г.	„Братя Ст. Абаджиеви“	банкови операции, купуване и продаване на златна валута
1895 г.	„Буров&Абаджиев“	bankerски операции
1899 г.	Киро Абаджиев	banker
1900 г.	Иван П. Панев	banker

¹ Данните в таблицата са от търговския регистър на Свищовския окръжен съд и от информационната поредицата „Български алманах“. Те са представени по-подробно и с кратък коментар в посочената статия.

Неизв. - сведения до 1898 г.	Ангел Петров	банкер; сладкар
Неизв. - сведения до 1898 г.	Маир Ашер	банкер
1902 г.	„Теодоров Сие Ненов“;	комисионна, спедиция за внос и износ на местни и чуждестранни стоки и размяна на пари и инкасо
1902 г.	„Аврамов& Цоков“	от 1878 г. търгува със сол, от 1902 се занимава и с банкерство
1907 г.	„Ст. Якимов Сие Маламед“	сарафлък
1908 г.	Алеко Н. Теодоров	банкерство и комисионерство-спедиторство

Две от фирмите, на Моир Ашер и Ангел Петров, по неизвестни причини не се регистрират по търговския закон от 1897 г. и са действащи до 1898 г. Четири фирми престават да съществуват – две поради смърт на собственик („Илия А. Иванов“ – 1898 г.) и съдружник („Братя Халачеви“ – 1905 г.), третата поради оттегляне на единия съдружник (1899 г. – Иван Д. Буров от „Буров&Абаджиев“), а четвъртата („Теодоров Сие Ненов“) – по неясни причини. Само една фирма е обявена в несъстоятелност („Братя Абаджиеви“, 1901 г.), но по-късно отново се възстановява и практикува сарафлък.

Търговско-банкерските (сарафски) фирми и банкерски къщи влагат в кредитни операции предимно собствен капитал, заделен от фирмените печалби от търговия и банкерство, както и от чифликчийство, а също и от други стопански дейности на членовете на свързаните с тях фамилии. Използват се и средства от наследства, зестри и др. Например бракът на Иван П. Панев през 1902 г. с дъщерята на един от най-едрите търговци в Свищов Филип Маринов – Екатерина² му носи икономически изгоди. Материално обезпечена е и съпругата и К. Абаджиев (Tsenova-Tosheva, 2011, p. 166).

Допустимо е да се смята, че до икономическата криза от 1897-1902 г. къщите едва ли мобилизират чужди средства чрез влогонабиране (освен може би „Братя Ст. Абаджиеви“ и „Буров&Абаджиев“ – ако се съди по по-точно обявения предмет на дейност при регистрацията). Съображенията за това са няколко: липсата на сериозен мотив за спестяване предвид процъфтяващата тогава търго-

² Подкрепление, I, 7, 17 март 1902, с. 1.

вия, която поглъща свободните парични средства и носи добри печалби; възможностите да се внасят пари на влог при добри условия в нови по организация институции – БНБ и двете акционерни дружества в града – „I-вото свищовско спестовно акционерно дружество“ (1889 г.)³ и Свищовско спестовно акционерно дружество „Дунав“ (1894 г.)⁴; „модата“ да се влагат средства в акции на дружества и банки, в държавни облигации и др. – свищовци бързо изкупуват акциите на споменатите дружества и на основаното в града търговско-индустриалното дружество „Светлина“ (1894 г.); купуват се и акции на Българска търговска банка, на Застрахователно дружество „Балкан“, на акционерно дружество „Гирдап“, на Търговско-индустриална банка, както и облигации от Софийския градски заем, бонове на Свищовското общинско управление и др.⁵ При публичната подписка през септември 1891 г. за основаване на застрахователното дружество „България“, в Свищов се купуват 205 акции, с което градът се нарежда на пето място по брой купени акции след Русе – 10 771 броя, в Габрово – 577, в София – 297, в Пловдив – 221 броя (Bobchev, 1942, p. 35).

Може да се твърди, че делът на чуждия капитал на някои от фирмите се увеличава през първото десетилетие на XX в. В годините на кризата страхът от промишлени инициативи и временните трудности в търговията мотивира населението в страната да влага пари в банки, дружества и къщи, за да получава макар и малка, но все пак сигурна лихва. В следващите години спестовността се засилва (Report, 1905, p. 16). Тези тенденции се проявяват и в Свищов. Не е лишено от логика предположението, че в новосъздадените банкерски къщи на К. Абаджиев и Ив. П. Панев се насочват част от изплатените през 1899 г. спестени пари на акционерите на „I-вото свищовско спестовно акционерно дружество“, както и от получените от тях дивиденди в хода на подготовката и ликвидация на дружеството, която започва да тече от 1 март 1901 г., а също и средства на акционерите на дружество „Дунав“, което навлиза в ликвидация от 1 март 1904 г. Абаджиев и Панев разполагат със значителен собствен капитал, което личи от положителните оценки на съгражданите им за тяхната селскостопанска и търговска дейност⁶, а това поражда доверие и привлича нови клиенти. Лихвата по влоговете едва ли надвишава 6-8% .– т. е. средната за страната, предлагана от частните банки (Chakalov, 1962, p. 125) и от двете дружества докато са дейст-

³ Държавен архив – В. Търново, Ф. 928К, оп. 1 ,а.е. 645, л. 101.

⁴ ДА–ВТ, Ф. 928К, оп. 1, а.е. 645, л. 10.

⁵ Данните са от отчет на дружество „Дунав“, в който са описани заеми срещу записи със залог на ценни книжа, ползвани от свищовските търговци (Report, 1903, p. 3).

⁶ Дунавски известия, VI, 7, 26 септември 1899, с. 1; VI, 43,19 октомври 1901, с. 2; VIII, 22, 4 април 1903, с. 1; Ратник, III, 21, 7 юни 1903.

ващи. Трудно е да се установи какво е съотношението собствен – чужд капитал поради липса на каквито и да е било данни. Предвид съществуващата тясна връзка между времеизискуемостта на влоговете и времетраенето на пласираните средства под формата на кредити (Karklisiysky, 1941, p. 27) логично е да се смята, че къщите предпочитат да работят предимно със собствен и с по-малък чужд капитал, за да предотвратят появата на сътресения при евентуални масови тегления на влогове, ако не могат да ги покриват със своите ликвидни ресурси.

До края на XIX в. местните предприемачи, и най-вече търговците, не разчитат на сериозна кредитната подкрепа от търговско-банкерските (сарафски) фирми и банкерски къщи. Първостепенната роля принадлежи на БНБ, следвана от местните кредитни дружества. По силата на новия устав на БНБ от 1885 г. достъпът до краткосрочния кредит се улеснява, предлага се и дългосрочен ипотечен кредит и свищовските търговци стават сериозни клиенти на банката. В Русенския клон, открит през 1884 г., те сконтират полици и откриват текущи сметки. За периода 1890-1900 г. клонът е на второ място след Софийския по величина на сконтовите операции (Georgiev, 1901, p. 499) и сред околияте, които обслужва, по брой сконтирани полици Свищовска е на челните места, а през 1896 г. е на второ място след Русенска (Statement, 1897, p. 6). Околията е и сред първите в страната по брой и обща сума на ипотечните кредити – през 1886-1889 г. е на 4 място след Софийска, Варненска и Русенска, остава на предни позиции и през следващите години като кредитите непрекъснато нарастват – от 15 на брой за 65 500 лв., през 1886 г. (Statement, 1887, p. 10), през 1896 г. те се вече 106 на брой за 289 750,45 лв. (Statement, 1897, p. 6). Значителен по размер поличен и ипотечен кредит предоставят и двете дружества (Marinova, 2017, pp. 396-397).

Силната страна от дейността на разглежданите фирми през този период е в сарафлъка – обмена на пари и търговия с тях. Монетното разнообразие в страната след Освобождението и паричната криза 1882-1888 г., породена от забавената демонетаризация на чуждите средства, затруднява работата на свищовската скеля⁷ и сарафските операции са много важни за търговците, тъй като улесняват функционирането на паричното стопанство. Пестелива информация сочи, че кредитите, които местните къщи предлагат, са по линията на обикновеното лихварство⁸. По правило при него се разчита на собствени средства за отпускане на заеми (за разлика от истинското банкерство, при което се използват и чужди средства) и то има някои предимства: дадените пари са за кратки срокове – ме-

---

⁷ Народна гордост, I, 18, 6 февруари 1887, с. 4.

⁸ Народна партия, I, 3, 3 август 1894, с. 3.

сец, седмица, или дори дни, а понякога и за по-дълго, с опростена процедура при получаване и по-свободен режим на изплащане (Konstantinov, 1910, pp. 161-171). Заемите обикновено помагат на търговците при спешни операции или временни затруднения. Размерът на лихвата вероятно е същия като при заемите, отпускани от къщите в месеци на интензивни търговски операции на двете спестовни акционерни дружества – 6% (Report, 1897, p. 10, Report 1899, p. 11). За разлика от тези производствени по характер кредити, потребителските заеми, които вземат чиновниците, са със значително по-висока лихва. В някои случаи тя достига до 120% годишно за 50 лв., раздавани на малки суми всеки месец⁹.

Въпреки че няма преки сведения, може да се приеме, че поличен и ипотечен кредит и разкриване на текущи сметки предлагат от „Буров & Абаджиев“, като доводите за това са: нуждата от кредит в тези силни за града търговски години; предмета на дейност (банкови операции); модерните форми на кредитиране, предпочитани вече от търговците; образование на двамата съдружници и познанията им в областта на банкерството (Ив. Д. Буров завършва търговска академия във Виена, а К. Абаджиев – търговската гимназия в Свищов).

И през първото десетилетие на XX в. БНБ остава най-важния кредитор на свищовските търговско-промишлени кръгове. По силата на закона за БНБ от 1906 г. и още няколко други закони обаче краткосрочното кредитиране се ограничава, а условията при отпускане на ипотечен кредит се завишават (Авгамов, 1999, p. 57-58, 60, 71-73). Това в известна степен препятства достъпа на свищовските фирми, особено на по-дребните, до ресурсите на банката. В същото време Русенският клон все по-често отклонява без обяснения техни молби за кредити или забавя отпускането им¹⁰. Субективизъм в работата допуска и ръководството на новооткрития през 1907 г. клон на БНБ в Свищов (агентура е от 1905 г.). По времето на директорството на Георги Маринов (1908-1912 г.) кредитоспособността на клиентите често се определя от партийната им принадлежност, прилага се над допустимата строгост към условията за ипотечни кредити, откриват се текущи сметки за по-малко от предлаганите суми, отказват се краткосрочни (от 200 до 500 лв.) заеми, не се сконтират полици на фирма, ако са малък броя (от 3 до 5 за година), не се отпускат кредити и на промишлени предприятия, отговарящи на изискванията¹¹. В Свищов няма местна акционерна банка, която да бъде в помощ на бизнеса. Развитието на двете спестовни акционерни дружества не достигна до този етап тъй като по различни причини бе игнориран примера на

---

⁹ Дунавски известия, III, 42, 25 юли 1895, с. 3.

¹⁰ Дунавски известия, IX, 33, 14 май 1904, с. 1.

¹¹ Родина, I, 10, 30 юли 1911, с. 1-2.

акционерното дружество „Гирдап“ в Русе за трансформация в банка (Maginova, 2017, pp. 399-402). В тази среда ролята на местните търговско-банкерски (сарафски) фирми и банкерски къщи нараства и те оказват по-сериозна кредитна помощ на дребни и едри търговци, както и на индустриалци като им откриват текущи сметки и осигуряват поличен и ипотечен кредит¹². Лихвата е между 12-15%, и редки случаи над 15%. Тя е значително по-висока от предлаганата тогава от БНБ (1906 г. – 8 и 7%, 1907- 1910 г. – 7%, 1911 г. – 7,6 и 6,5%, 1912 г. – 6 и 6,5%) и около нивата, които предлагат частните банки в страната (1900 г. – 4-18%, 1901-1902 г. – 13-16%, 1903 г. –13%, 1904-1905 г. – 12-16%, 1906 г. – 10-13%, 1908-1911 г. – 9-12% 1912 г. – 8-10% (Chakalov, 1962, p. 125). Размерът на раздадените кредити не е възможно да бъде установен – констатация, която важи и за частните банки поради липса на развита банкова статистика, която да даде систематизирани данни по този показател (Karklisiysky, 1941, p. 114). Косвено потвърждение, че той е значителен, дава едно обобщение във в. „Родина“ от май 1912 г. за резултатите от стопанското развитието на града след 1878 г., според което натрупания през годините капитал е разпределен основно в търговия и лихварство (банкерство) като малка част от него е вложена в промишлено производство¹³. Съвременни форми на кредит предоставят къщите „Аврамов&Цоков“, „Иван П. Панев“, „К. М. Абаджиев“, „Братя Г. Самоковлиеви“, „Алеко Теодоров“, които обществото приема като банки (Bulgarian Almanac, 1911, p. 494). Макар че израства до мощна банкерска къща, дружеството „Д. А. Буров&Сие“ развива в Свищов предимно производствена и търговска дейност. Със сарафлък са ангажирани фирмите „Братя Ст. Абаджиеви“, „Хаим Маламед и син“, „Алеко Николиев“, „Ст. Якимов сие Маламед“ и три от вече споменатите банкерски къщи - „Аврамов&Цоков“, „Иван П. Панев“, „Алеко Теодоров“ (Bulgarian Almanac, 1911, p. 497). Не би могло със сигурност да се твърди, но не може и да се изключи възможността сарафите да влизат и в ролята на лихвари, осигурявайки на гражданите краткосрочни заеми с различно предназначение.

На кредитния пазар свищовските търговско-банкерските (сарафски) фирми и банкерски къщи спазват няколко основни принципа на поведение: регионален обхват на действие – те са свързани тясно с местната градска икономика; липсата на конкуренция между самите къщи – въпреки че нямат договорена лихвена политика, те я разполагат в едни общи граници и не си съперничат за пазарен дял; второстепенна роля на спестовните операции за формиране на общия капитал; финансова независимост от БНБ и други частни банки от страната и чужбина (за

---

¹² Родина, I, 10, 30 юли 1911, с. 1-2.

¹³ Родина, I, 49, 27 май 1912, с. 2.

сега не отриваме сведения, които да сочат, че те ползват финансов ресурс от тях); практикуване и на индивидуализиран кредит – на определени много близки или важни и надеждни клиенти се отпускат кредити без строго спазване на определен ред, без строго фиксирани вноски и срокове; имобилизирането на средства в заеми се разпростира върху по-широк кръг от фирми, без приоритетно обвързване само с една или няколко, което би донесло загуби при евентуално тяхно неблагоприятно развитие. Тези принципи оформят институционалния образ на свищовските търговско-банкерски (сарафски) фирми и банкерски къщи. А тяхното значение за стопанското развитие на града се разполага в следните аспекти.

Първо, те са субекти в процеса на първоначално натрупване на капитала в сферата на търговия и банкерство. Той е функциониращ, въпреки че собствениците отделят средства за недвижими имоти, за подsigуряване и образование на наследниците и др. Привличайки, макар и не много, спестявания, къщите помагат за превръщане на „мъртвата“ парична маса в капитал.

Второ, те осигуряват краткосрочно кредитиране с производствени цели както за фамилно-приятелските кръгове, така и за други фирми на място и сравнително бързо. С дейността си те увеличават общите средствата за разплащателни операции и така улесняват протичането на стопанските процеси.

Трето, те внасят стабилност във функционирането на банково-кредитната система в периоди на промени вследствие на изменения в политиката на БНБ, а също и след спиране на работата на двете местни кредитни дружества. За градското стопанство в Свищов банкерските къщи са и своего рода „финансов буфер“, който осигурява оцеляване и независимост на фирми при временни трудности от различен характер.

По начина си на функциониране обаче търговско-банкерски (сарафски) фирми и банкерски къщи не могат да повлияят върху темпа и насоката на стопанския растеж. В Свищов се развива и напредва главно вносно-износната търговия, която има добри перспективи до края на XIX в., но след това тя се свива значително и градът запада икономически. В навечерието на войните в него има малко промишлени предприятия и индустрията е на обичайното средно равнище за страната (Zlatev, 210, pp. 103-113). Причините за изоставането са от различен характер (спад в дунавската търговия за сметка на тази по Черно море, изолацията на града от железопътната мрежа, слаб интерес на местните стопански среди към промишленото предприемачество и др.). От тях обаче не бива да се изключва и липсата на акционерна банка, която би била важен фактор за стопанската модернизация с възможностите, които има за стимулиране и подпомагане на индустриално производство по линия на кредита и чрез прякото участие в различни промишлени начинания.

REFERENCES:

- Avramov, R (ed). 1999, *120 years Bulgarian National Bank 1879-1999*, Pechatnitsa na BNB, Sofia. (in Bulgarian)
- Bobchev, St 1942, *Fifty Years Bulgaria, First Bulgarian Insurance Company: 1891-1941*, Poligrafia, Sofia. (in Bulgarian)
- Bulgarian Almanac for 1911*, 1911, Pridvorna Pechatnitsa, Sofia. (in Bulgarian)
- Georgiev, G ,1901, 'Statistical information on the short-term loan operations of the Bulgarian National Bank (and its branches) during the last eleven years 1890-1900, *Spisanie na balgarskoto ikonomicheskoto druzhestvo*, vol. 5, no. 8, pp. 495-510.
- Yordanov, D 1909, *The Credit companies in Bulgaria*, Pechatnitsa Sv. Petka, Sofia. (in Bulgarian)
- Karklisiysky, N 1941, *Findings on Credit Activity of Bank Institutions in view of their Impact on the Most Important Branches of the Bulgarian National Economy*, Izgrev, Varna. (in Bulgarian)
- Konstantinov, N 1910, 'The Lendering', *Spisanie na balgarskoto ikonomicheskoto druzhestvo*, vol.14, no.3-4, pp.161-182. (in Bulgarian)
- Marinova, M 2017, 'The Private Credit in Svishtov in the period from Liberation to the Wars (1912-1918) – an Overview', *Notifications of the Center for Economic Historical Research 'The Diversity of Bulgarian Economic Development through the Ages'*, Varna, pp. 388-405. (in Bulgarian)
- Report of the Ist Savings Joint Stock Company for 1896, 1897*, Pechatnitsa P. A. Slavkov, Svishtov. (in Bulgarian)
- Report of the Svishtov savings society 'Danube' for 1898, 1899*, Pechatnitsa P. A. Slavkov, Svishtov. (in Bulgarian)
- Report of the Svishtov savings society 'Danube' for 1902, 1903*, Pechatnitsa P. A. Slavkov, Svishtov. (in Bulgarian) 6
- Statement of the Bulgarian National Bank for 1886, 1887*, Knigopechatnitsa Y. N. Kovachev, Sofia. (in Bulgarian)
- Statement of the Bulgarian National Bank for 1896, 1897*, Knigopechatnitsa Y. N. Kovachev, Sofia. (in Bulgarian)
- Statement of the Bulgarian National Bank for 1904, 1905*, Knigopechatnitsa Y. N. Kovachev, Sofia. (in Bulgarian)
- Tsenova-Tosheva, M (ed) 2011, *Svishtov family chronicles*, Izdatelstvo Tsenov, Svishtov. (in Bulgarian)
- Chakalov, As 1962, *Forms, size and activity of foreign capital in Bulgaria (1878-1944)*, Izdatelstvo na BAN, Sofia. (in Bulgarian)

Zlatev, L 2010, 'Economic Development of the Danube Towns after the Liberation to the Wars (1878-1912)', *Almanah za istoriyta na Ruse*, vol. 10, pp.79-153. (in Bulgarian)

Correspondence address:

Margarita Marinova – Associate professor, PhD

International Business School – Botevgrad

14, Gurko Str.

2140, Botevgrad

Tel: (+ 359) 887 506487

E-mail: mar_stemar@abv.bg